

УДК 72.03

*професор ,доктор архітектури Шевцова Г.В.,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

ПРАДАВНІ ЯПОНСЬКИ СВЯТИЛИЩА СИНТО: СЕНСОГРАФІЯ, ФОРМА, КОНСТРУКЦІЯ

Анотація. В статті розглянуто особливості впливу сакральної сенсографії на форму і конструкцію прадавніх японських святилищ синто (VI-VIII ст.). Основну увагу приділено храмовим комплексам богині Аматерасу в Ісе та бога Оокунінуші в Ідзумо, що в повній мірі виражають відпочатковий антагонізм японської міфологічної космогонії та культурного менталітету.

Ключові слова: прадавні святилища синто, сакральна сенсографія, форма, конструкція, антагонізм космологічної міфології.

Японські святилища синто в Ісе та Ідзумо вважаються найдавнішими в Японії. Просторова форма і конструкція цих храмів в певній мірі виявляє шляхи становлення японського етносу. Святилище в Ісе, згідно з літописами, з IV сторіччя було оплотом культу божеств-покровителів імператорської родини [1], а комплекс в Ідзумо присвячений божеству Оокунінуші [2].

Майже до кінця періоду Бронзи (т. з. епоха *Яйой*: III ст. до н.е – IV ст.) сили природи у анімістичних віруваннях японців не були персоніфікованими. Але з розвитком державності японські боги поступово отримують антропоморфність. Відомо, що значна частина японських міфів не є витвором народної творчості в чистому вигляді. Японські міфи були зібрані та перероблені за державним замовленням на початку VIII сторіччя, і дійшли до нас у складі імператорських літописів *Коджікі* та *Ніхон-шьокі*, що врешті викликало різночитання сюжетів [3]. Наприклад, богиня сонця Аматерасу була покровителем імператорського клану Ямато, тож, аби довести його сакральне право на першість, автентичні міфи були перероблені та відібрані таким чином, аби змалювати Аматерасу верховним божеством, а її онука Нінінгі-но-Мікото – предком імператорської родини. При цьому, божествам інших кланів (наприклад Оокунінуші – покровителю риболовства, патрону могутнього кланового союзу племен Ідзумо) в міфах була надана підпорядкована (хоча й шановна) роль [3]. Врешті, подібна схема взагалі є

характерною для політеїстичних культур ознакою процесу утворення держави шляхом поєднання кланів. Зокрема – вона мала місце і на теренах Київської Русі, коли Перун – божество-покровитель клану князів Київських, був визнаний верховним божеством пантеону слов'янських богів [4]. Більш того, деякі дослідники схилиються до думки, що різні японські клани мали різне етнічне походження – тобто їхні предки прибули до японських островів з різних земель і навіть континентів [3]. В тому міфологічна історія Оокунінуші – божества-покровителя союзу племен Ідзумо, що програв боротьбу за владу, і був вимушений визнати першість союзу Ямато, наводить на думку, що народ Ідзумо міг мати полінезійські витоки: адже за легендою, бог Оокунінуші створив японські острови, припливши з океанських просторів [3]. Така (т.з. «горизонтальна») картина створення світу характерна саме для острівних народів Океанії [3]. Що ж до міфології імператорського клану Ямато, згідно з якою японські острови створили божества Ідзанагі та Ідзанами – батьки богині Аматерасу, тут спостерігаємо картину «вертикального» створення світу (боги спустилися з неба, а не припливли з океану), характерну для материкових народів Кореї та Алтаю, що й не дивно – адже той факт, що предки клану Ямато походять з Кореї, в Японії вважається доведеним [3].

Так чи інакше, святилище в Ісе є імператорським храмом. Ця особливо важливо, адже в давній Японії імператор (тобто, вождь клану) виконував не функцію не тільки правителя, скільки верховного жерця [3]. Згідно з *Ніхон-шьокі*, святилище в Ісе було засновано наприкінці III ст. дочкою імператора Суджін, принцесою клану Ямато Тойо-сукіірі-хіме, що кружляла по країні в пошуках місця для нового святилища, призначеного для божества Аматерасу, яке раніше мешкало в імператорському палаці, але раптово виказало бажання «поселитися окремо». В Ісе принцеса, що була жрицею-медіумом імператорського роду, почула волю богині: Аматерасу бажала залишитися тут, оскільки «...це земля, де не буває страшних ураганів, і це мирна земля, де не заспіває тятива луку, і ніколи не полетять стріли...». Тож, принцеса заснувала святилище в Ісе, де воно й перебуває понині [3].

Насправді, літопис *Ніхон-шьокі* був створений більш ніж через 400 років після змальованих подій, тож, ймовірно, його найдавніше частина не відповідає дійсності: імператорські літописці отримали завдання представити історію клану Ямато більш пишною та давньою, ніж вона була насправді [3]. Скоріш за все, святилище в Ісе було засновано у IV – V ст., але безсумнівно, що в VI ст. воно вже існувало [1]. За довгі часи історії, періоди розквіту святилища змінювалися роками забуття. Майже весь час Ісе залишалося «аристократичною» святинею. Але

починаючи з періоду Едо (тобто, з XVII ст.), коли прості японці почали подорожувати країною з метою відвідин святинь, паломництво в Ісе стало поширеною справою [3].

Святилище в Ісе складається з двох, віддалених одна від одної приблизно на 3 кілометри частин. Одну з них, храм Найку (внутрішній храм) присвячено богині сонця Аматерасу, іншу, храм Геку (зовнішній храм) – Тойоуке – божеству землеробства та енергії проростання рисових ростків (деякі вчені вважають його докорінним божеством землі Ісе, якому тут поклонялися ще задовго до появи Аматерасу [3]). Споруди святилища в Ісе кожні 20 років зносять і будують такі ж на сусідній ділянці [1, 2] (останнього, 62 разу храм було перебудовано у 2013 р.). Традиція перебудов храму впливає з постулатів синто: божество повинно перебувати у вічно новому святилищі [3]. Тому автентичних будівель на території храму немає, але завдяки традиції регулярних точних перебудов конструкції дійшли до нас без істотних змін.

Форма павільйонів Ісе (т.з. тип *шінмей-дзукурі*) нагадує японське традиційне зрубно-каркасне зерносховище *такаюка* на палях, звісно, більше за розмірами [5]. Але на відміну від зерносховища, конструкція Ісе вже повністю каркасна, а вхід перемістився з торцевої на повздовжню сторону прямокутної будівлі. Під полом головного павільйону заховано священний стовп *шін-но-міхашіра* – він не грає (і вочевидь не грав) ніякої конструктивної ролі [1, 2], а втілює прадавній символ стовпа як шляху для сходження божества на землю [2]. Коли храм перебудовують, цей стовп залишають, зводячи над ним захисний футляр. Зовні з торців святилища сволокову балку підтримують самостійні, трохи нахилені всередину стовпи, так звані *мунемочі-башіра*. Схожі зображення зустрічаються на кераміці епохи *Яйой*, зокрема, подібна конструкція була відтворена по залишках стовпів центральної громадсько-сакральної споруди в археологічному селищі Ікегамі-соне [6]. Раніше конструктивний сенс виносних торцевих стовпів був очевидним: вони підтримували криси покрівлі, що занадто далеко випиналися з торців, бо це було необхідно для захисту ганків від дощу. Але на відміну від давніх прикладів, в Ісе вхід перемістився з торця на повздовжню сторону і отримав окремий дашок. Таким чином, виноси торцевих покрівель виявилися непотрібними і скоротилися, але самі стовпи залишилися, ймовірно, як данина традиції. Конструкція покрівлі храму має такі ж самі роги *чигі* (редукований елемент давньої безцвяхової конструкції даху), як і зерносховища *такаюка* [5]. Але тут вони влаштовані вже не за рахунок випуску крокв, а за рахунок перехрещення дощок, підбитих по двом верхнім граням трикутника фронту. Разом із збільшенням розміру споруди, постала необхідність в додаткових опорах

для сволока: тож його стали привантажувати зверху товстими короткими дерев'яними брусами *кацуогі*. Скоріш за все, в ранніх варіантах храму *чигі* та *кацуогі* ще грали конструктивну роль, але оскільки у VII – VIII ст. споруди були модернізовані (зокрема є версії, що більш давні святилища в Ісе були зрубними [1]), а під час будівельних робіт почали використовувати цвяхи, *чигі* та *кацуогі* набули декоративною функції і прикрасилися золотим кованим декором. До того ж, вони отримали значення статусних елементів: подібні прикраси можна було влаштовувати тільки на дахах святилищ синто та імператорських палаців [1].

Таким чином, на прикладі просторової конструкції павільйонів святилища Ісе (типологічна форма *шінмей-дзукурі*), ми однозначно простежуємо генезу із зерносховища, що загалом для святилища богині сонця на тлі яскраво вираженої культури сільськогосподарського типу є цілком закономірним [5].

Зовсім іншими є сакральна сенсографія і генеза форми присвяченого божеству Оокунінуса святилища в Ідзумо. За легендою, храм було збудовано «за зразком імператорського палацу» [1]. На жаль, на відміну від Ісе, багаточисленні перебудови не зберегли його первісної форми. Згідно з літописами, головний павільйон Ідзумо був набагато більший за розмірами, та здіймався на палевій платформі на височінь 96 метрів. До входу можна було потрапити по довгому пандусу. Згодом висоту було зменшено до 48 метрів, і нарешті – сучасна висота павільйону складає лише 8 метрів [1]. Були спроби графічної реконструкції початкового вигляду храму: на кресленнях відтворено споруду, яка стоїть на височезних, набагато вищих за її власну висоту палях [1]. Ці реконструкції, однак, підлягають сумніву – більша частина фахівців вважає, що палі подібної висоти технічно невірні і скоро б завалилися [2]. До того ж, в літописах реальні розміри храму могли бути сильно перебільшеними. Ясно однак, що все ж таки в давнину павільйон був більшим. Скоріш за все, його розміри були зменшені саме через те, що попередня конструкція виявилася нестійкою і постійно загрожувала завалитися.

Сучасний головний павільйон Ідзумо (т.з. тип *тайшия-дзукурі*) – квадратний за планом, з двоскатною покрівлею, що загалом нагадує форму японського аристократичного житла IV-V ст. Вхід зміщено відносно центру споруди, ганок перекрито допоміжним дахом (ймовірно – це результат пізнішої прибудови). Павільйон тримається на 9 товстих стовпах – 4 по кутах і 4 посередині стін, плюс 1 в центрі будівлі. Цей центральний стовп насправді не відіграє значної несучої ролі і вочевидь є рудиментом більш давньої конструкції храму, або ж, так само як стовп *шін-но-міхашіра* в Ісе, відпочатково має суто сакральну функцію [2]. Зрозуміло, що в даному випадку основна сенсографія генези форми і конструкції святилища впливає з ідеї аристократичного житла свого часу [2], що напряду виводить нас на аналогії (тобто, перенесення сенсу) житла бога до житла

імператора (порівняємо з домінуючою в Ісе більш архаїчною ідеєю переносу на святилище ідеї зерносховища, як помешкання божеств полів і врожаїв [5]).

Слід зазначити, що оскільки найбільш ранні форми синто не персоніфікували божества – вважалося, що божественна енергія пронизує всі природні об'єкти, а найбільш значущими центрами її концентрації, так званими *моноке*, визнавалися величні елементи ландшафту: валуни, гори, водоспади, велетенські дерева – первинні святилища синто загалом не мали стаціонарних архітектурних споруд. Священний природний об'єкт (гора, водоспад, дерево тощо) обгороджували солом'яними мотузками *шіменава* або листям священного дерева *сакакі*, таким чином позначаючи межу сакрального простору [3]. Деякі старовинні святилища синто і досі не мають споруди головного павільйону, як то наприклад храм Ооміва поблизу Нара [2].

Навіть і в Ісе спершу не було стаціонарного святилища. Серед причин, що змусили появу архітектурної складової святилищ синто (окрім, звісно, прадавнього архетипу зерносховища як помешкання божества полів – варіант Ісе), називають іще дві: по-перше, з VI ст. в Японії почався процес обожнювання імператора, і через це сталося перенесення поняття «житло імператора» на храм як «житло бога» [1, 2] (це і є варіант Ідзумо). По-друге, зростає вплив буддистської архітектури, що починаючи з VI ст. почала розповсюджуватися в Японії та принесла з собою у тому числі і усталені традиції будови пишних храмів [1, 7].

Вважається також, що у процесі виникнення центральних павільйонів святилищ синто зіграла роль також традиція зведення тимчасових ритуальних павільйонів. Зокрема, з початком правління нового імператора, будували тимчасовий павільйон, в якому він вкушав символічну трапезу з богами-предками. Поступово, вочевидь, ці тимчасові павільйони припинили демонтувати. Такі павільйони ставилися на палях, мали форму витягнутих прямокутників з торцевим входом та двоскатною покрівлею, і були поділені на два приміщення: легку терасу та більш інтимну внутрішню кімнату [1]. Аналогічну форму (т.з. тип *сумійоші-дзукурі*) мають 4 павільйони ще одного з найдавніших японських святилищ синто – це храм Сумійоші поблизу Осака, збудований біля моря та присвячений богам-прародителям японських островів – Ідзанагі й Ідзанамі. Літописи фіксують його появу в IV ст., хоча скоріше основні споруди з'явилися там лише у VII – VIII ст. [8].

Таким чином, бачимо, що антагонізм світобачення племінних союзів Японії, що, вочевидь, заселяли ці острови в різні часи та з різних материкових територій, приносячи із собою принципово відмінну міфологію (аж до різниці в космогонії) та культурний менталітет (архаїчний матріархально-сільськогосподарський чи розвинений ієрархічно-аристократичний) згодом чітко відбивався на базисному формотворенні святилищ синто.

Література

1. Watanabe Yasutada. Shinto art: Ise and Izumo shrines / [Translated by Robert Ricketts]. – New-York: WEATHERHILL / Tokyo: HEIBONSHA. – 1964. – 193 p.
2. 櫻井敏雄「伊勢と日光」—東京：小学館、1992年、—178 p. (*Сакураї Тошіо. Ise та Нікко. — Токіо: Шьогакукан, 1992. — 178 с.*)
3. Накорчевский А. А. Синто / Накорчевский А. А. — СПб.: Азбука-классика — Петербургское Востоковедение, 2003. — 448 с.
4. Тимошук Б. О. Східні слов'яни VII — X ст.: полюддя, язичництво, початки держави/ Б. О. Тимошук. — Чернівці: Прут, 1999. — 174 с.
5. Шевцова Г. В. Конструкція японських клунь «такаюка» як можливий шлях до розуміння конструкції Трипільського храму / Г. В. Шевцова // Сучасні проблеми архітектури та містобудування: наук.-техн. зб. — К.: КНУБА, 2006. - Вип. 15. — С. 295-299.
6. Yong D., Kimura M. Introduction to Japanese Architecture. — Singapore: PERIPLUS, 2004. — 128 p.
7. 藤田まさや・古賀秀策「日本建築史」—京都：昭和堂、1999年 — 236 p. (*Фуджіта М., Кога Ш. Історія японської архітектури. — Кіото: Шьовадо, 1999. — 236 с.*)
8. 「日本建築史」佐藤政次の発行者下—東京：オーム社、2003.—265 p. (*Історія японської архітектури / [за ред. С. Масаджі]. — Токіо: Охмия, 2003. — 265 с.*)

Abstract. Article analyses the peculiarities of sacral sensography's influence to the shape and construction of ancient Japanese Shinto shrines (VI-VIII c.). Main attention is paid to Ise Amaterasu and Izumo Oookuninushi shrines that fully show the initial antagonism of Japanese Myth cosmogony and cultural mentality.

Key words: ancient Shinto shrines, sacral sensography, shape, construction, Myth cosmogony antagonism.

Аннотация. В статье рассмотрены особенности влияния сакральной сенсографии на форму и конструкцию древнейших японских святилищ синто (VI-VIII вв.). Основное внимание уделено храмовым комплексам богини Аматерасу в Исе и бога Оокунинуси в Идзумо, в полной мере выражающим изначальный антагонизм японской мифологической космогонии и культурного менталитета.

Ключевые слова: древнейшие святилища синто, сакральная сенсография, форма, конструкция, антагонизм космологической мифологии.